

— *Miljenko Brekalo ♦ Anamarija Lukić ♦* —
Ivan Stipić

Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Područni centar Osijek

Miljenko.Brekalo@pilar.hr – Anamarija.Lukic@pilar.hr

UDK: 94:726.5(497.5 Osijek)“1945/2017“

Prethodno priopćenje

IZGRADNJA KATOLIČKIH SAKRALNIH OBJEKATA U DOBA KOMUNIZMA I DANAS – PRIMJER GRADA OSIJEKA

Sažetak

Nakon što je 29. studenoga 1945. proglašena Federativna Narodna Republika Jugoslavija (FNRJ), grad Osijek imao je samo tri katoličke župe u kojima se odvijao bogat liturgijski i pastoralni život. Broj župa je već prije Drugoga svjetskoga rata bio duboko ispod pastoralnih potreba gradskoga područja, a ta je potreba naročito došla do izražaja kada se gradu pripojilo selo Retfala (1948.) te posebno od kraja 1950. godine kada se Osijek počeo naglo širiti. Longitudinala grada, kao osječki specifikum, znatno je povećavala potrebu za cijepanjem jedne župe u više manjih. Značajna poteškoća bila je, međutim, nedostatak i nemogućnost izgradnje prikladnih sakralnih objekata. Do preokreta je došlo tek nakon 1968. kada se u modernom, socrealističkom stilu počelo graditi pet novih župnih crkava, pod strogim nadzorom režima. Osim tih pet, osnovane su još tri nove župe, no one su sve donedavno djelovale u neprikladnim objektima, tj. adaptiranim obiteljskim kućama iako je nakon sloma komunističkoga režima nestalo pritiska vlasti na djelovanje Crkve. Autori su analizirali izgradnju i održavanje osječkih (katoličkih) sakralnih objekata od 1945. do 2017. godine, njihovo financiranje, funkcionalnost i iskorištenost te usporedili situaciju za vrijeme komunističkoga režima i nakon njega. Njihovo se istraživanje temelji ponajprije na izvorima u osječkim župama – spomenicama i župnim kronikama.

Ključne riječi: Osijek, župe, župne crkve, izgradnja, komunistički režim

THE CATHOLIC SACRAL OBJECTS IN THE COMMUNIST ERA AND TODAY – THE EXAMPLE OF THE CITY OF OSIJEK

Abstract

After the proclamation of the Federal People's Republic of Yugoslavia on November 29, 1945, there were only three Catholic parishes, where a rich liturgical and pastoral life went on, in the city of Osijek. The number of parishes was far beyond the pastoral needs in the urban area even before World War II. But the aforementioned need had been present even more after the village of Retfala joined the town (1948) and especially until the end of the 1950s, when Osijek began its rapid growth. The city's longitude being its specific, greatly increased the need to split the parish into several smaller parishes. However, there was a significant difficulty of the lack of suitable sacral buildings and the inability to build them. In the first post-war years, the Communist regime stopped the construction of a large Catholic complex dedicated to the Heart of Jesus in the centre of the city of Osijek. They also made difficult the reconstruction and the upgrade of the then existing Catholic sacral and pastoral buildings. It was only after 1968, when the turnaround occurred, i.e. when the construction of five new parishes began, in a modern, socialist realist style, under the strict control of the Communist regime. In addition to these five parishes, three new ones were established, but until recently they have functioned in inappropriate facilities, i.e. in adapted family houses, although the government pressure put on the Church ceased with the collapse of the Communist regime. The authors analysed the construction and maintenance of Osijek's (Catholic) sacral buildings in the period of 1947-2017, regarding the funding, functionality and utilization, comparing the situation during and after the Communist regime. The research is primarily grounded on the sources from Osijek parishes – the parish chronicles and memorials.

Key words: Osijek, parishes, parish churches, construction, Communist regime

Uvod

Planiranje, izgradnja i održavanje sakralnoga objekta kakav je župna crkva uvijek je bio važan i zahtjevan projekt te se često oslanjao na angažman zajednice. Prioritet kod planiranja i izgradnje je funkcionalnost, tj. primjerenost građevinskoga objekta različitim župnim aktivnostima koje se u njemu trebaju odvijati. Funkcionalnost župne crkve ogleda se i u njezinu urbanističkome položaju unutar granica župe. Po svojoj definiciji katolička župa je zajednica vjernika koji stanuju u blizini te su na temelju te prostorne povezanosti, preko sakramenata, dobrotvornoga rada i pobožnosti uključeni u crkveni život. Idealan položaj župne crkve je u približnoj geometrijskoj sredini svoje župe dok bi granice župe trebale biti određene tako da župna crkva bude dostupna svim vjernicima koji dolaze pješice. Urbanistička smještenost

župne crkve trebala bi ispuniti još jednu funkciju – da položaj crkve u okolišu bude dominantan, istaknut i lako uočljiv dok bi sam crkveni objekt, kao duhovni dom koji vjernici iznova posjećuju, trebao zadovoljiti i estetske standarde.

Tijekom socijalističkoga razdoblja, koje je Hrvatska provela kao državna sastavnica komunističke Jugoslavije od 1945. do 1991., ovih je nekoliko imperativa bilo iznimno teško, a ponekad i nemoguće zadovoljiti. Komunistička vlast, koja je po svom habitusu totalitaristička te nije ostavljala mjesta za političku alternativu, Katoličkoj je Crkvi znatno suzila prostor djelovanja vidjevši u njoj ideološkoga i potencijalnoga političkoga protivnika. Oduzimala su se crkvena dobra, maltretirali se i zastrašivali vjernici i crkvena hijerarhija, kontinuirano su se indoktrinirala djeca i odrasli uz istodobno držanje Crkve u potpunoj medijskoj blokadi, a Crkva se obezvrjeđivala na različite načine, od optuživanja za nazadnjaštvo do guranja njezinih pripadnika prema društvenom rubu. Iako je slobodno ispovijedanje vjere prema ustavnim odredbama Ustava FNRJ iz 1946.¹ i Ustava SFRJ iz 1963.² bilo zajamčeno „na papiru“, u praksi su se i vjernici i crkvena hijerarhija susretali s nizom poteškoća i neugodnosti.³ Jedna od tih poteškoća bila je i nedostatak prostora za vjerske aktivnosti, osobito župnih crkava u gradovima, koji su od kraja 50-ih godina pa do početka 70-ih naglo bujali. Rast gradova nastavio se i dalje do kraja 20. stoljeća, no nešto umjerenijim tempom. Industrijalizacija je u kratku vremenu privukla u grad mnogobrojno ruralno stanovništvo, najčešće praktičnih vjernika katolika. Preseljenjem u grad to se stanovništvo susrelo s poteškoćama u nastavljanju vjerske prakse jer je funkcioniranje župa, pod pritiskom vlasti, bilo iznimno teško i ograničeno te nespremno prihvatiti masu novih župljana koji su se doseljavali iz dana u dan. Gradske su župe na taj način upale u svojevrsan paradoks jer je vlast suzbijala i ograničavala njihovo djelovanje dok

¹ Vidi *Službeni list SFRJ*, 1946., 10.

² Vidi *Službeni list SFRJ*, 1963., 14.

³ Zoran prikaz načina kako se Komunistička partija, nakon što je došla na vlast, namjerava odnositi prema Katoličkoj Crkvi, Osječani su doživjeli tijekom 1948. godine. U središtu grada, na Gajevu trgu, nalazio se isusovački kompleks u izgradnji, koji se sastojao od samostana, konvikta i crkve posvećene Presvetom Srcu Isusovom, prema projektu arhitekta Jože Plečnika, iznimno vrijednu primjeru moderne arhitekture, jedinstvenom po svojoj eliptičnoj kompoziciji. Gradnja je bila započeta tijekom 1940. godine, a financirali su ju osječki vjernici katolici dragovoljnim priložima. Nakon uspostave komunističke vlasti, Gradski narodni odbor naredio je rušenje „ove monstruoze građevine, koja se gradi na nepodesnom mjestu i predstavlja potpuni arhitektonski nesklad“. U rušenje su, po naređenju, bili poslani i učenici osječkih škola. Dva vagona željeza, koji su bili pripremljeni za izgradnju, vlast je zaplijenila, a P. superior, otac Franjo Jambrečević, bio je uhićen i osuđen na mjesec dana zatvora jer nije bio prijavio vlastima da posjeduje taj građevinski materijal. Nakon ove demonstracije sile osječki su župnici do daljnjega odgodili potrebne ili planirane građevinske zahvate u svojim župama strahujući od novčanih i zatvorskih kazni. Damir SVOBODA, *Mrlja na obrazu grada: gradnja i rušenje svetišta Srca Isusova na Gajevu Trgu u Osijeku*, Osijek, 2000., str. 100.

su konkretne prilike, s druge strane, tražile da se njihovo djelovanje u velikoj mjeri poveća.

Ovaj rad analizira djelovanje katoličkih župa na području grada Osijeka⁴ s posebnim naglaskom na izgradnju župnih crkava od kraja 60-ih godina 20. st. do danas. To je razdoblje započelo ublažavanjem represije komunističke vlasti prema Crkvi i uspostavljanjem tzv. *politike dijaloga* dok se u djelovanju Crkve, prema smjernicama Drugoga vatikanskoga sabora (1962. – 1965.), također osjetila promjena koja je zahtijevala „novi model komuniciranja sa svijetom i novi način govora Crkve o aktualnim problemima.“⁵ Nakon uspostavljanja samostalne hrvatske države (25. lipnja 1991.), djelovanje Crkve je normalizirano, a to je djelovanje ponekad potpomagala i vlast. Župne crkve na području grada Osijeka izgrađivale su se i u vrijeme komunističke, kao i u vrijeme demokratski izabrane vlasti. Već na prvi pogled (neovisno o stilu gradnje), iz njihove smještenosti u urbanističku cjelinu lako je zaključiti koja je građena u koje vrijeme.

Izvori kojima su se autori služili u istraživanju u prvom su redu župne spomenice. Iako se među povjesničarima ne smatraju prvorazrednim povijesnim izvorom, za rasvjetljavanje vjerskoga života u katoličkim župama nema boljega izvora. To osobito vrijedi za razdoblje komunističke vlasti kada su mediji o Crkvi uglavnom šutjeli pa su spomenice (uz poneke još živuće vjernike) jedini svjedoci uspjeha i poteškoća života u župama.

1. Grad Osijek i osnivanje novih župa

Prve župe nakon uspostavljanja komunističke vlasti u Jugoslaviji osnovane su upravo na području grada Osijeka.⁶ Uz iznimne napore i izloženost na milost i nemilost vlasti, odlukom biskupa Stjepana Bäuerleina⁷ 1961. godine od najveće osječke župe, Župe sv. Petra i Pavla u Gornjem gradu, odvojena su dva dijela, zapadni i južni.

⁴ Za bolje razumijevanje strukture rada, odnosno teksta, navodimo osječka prigradska naselja: Brijest, Briješće, Josipovac, Klisa, Nemetin, Podravlje, Sarvaš, Tenja, Tvrdavica i Višnjevac.

⁵ Nedjeljko A. ANIČIĆ, „Kako danas čitati i razumijevati Drugi vatikanski sabor“, *Bogoslovna smotra*, Zagreb, god. 75., 2005, br. 3., str. 667. – 686., 681.

⁶ Usp. Miljenko BREKALO – Anamarija LUKIĆ, „Osnivanje prvih katoličkih župa u Osijeku za vrijeme komunističkoga režima u Jugoslaviji“, *Diacovensia: teološki prilozi*, Đakovo, god. XXIV., 2016., br. 1., str. 195. – 213.

⁷ Stjepan Bäuerlein (Babina Greda, 3. kolovoza 1905. – Đakovo, 9. kolovoza 1973.), bosansko-srijemski ili đakovački biskup. Bogosloviju završio u Đakovu, diplomirao teologiju 1937. u Zagrebu. Od 1929. svećenik u raznim mjestima đakovačke biskupije. Đakovačkim biskupom imenovan 1951. Kao biskup djelovao je izrazito pastoralno, na Visokoj bogoslovnoj školi u Đakovu osnovao Katehetski institut. U biskupskom dvoru u Đakovu osnovao Dijecezanski muzej sakralne umjetnosti. Objavljivao radove iz područja katehetike, crkvene povijesti i odgoja. Opširnu i vrlo dobru monografiju o njemu napisao je dr. Marin SRAKIĆ, *Cruce et labore - Križem i radom: Biskup Stjepan Bäuerlein i Đakovačka i Srijemskobiskupija (1951. – 1973.)*, Đakovo, 2014.

Zapadni dio bio je izrazito longitudinalan niz koji je obuhvaćao čak tri naselja: Retfalu, Višnjevac, Josipovac – Kravice.⁸ Na tom je području osnovana Župa uzvišenja sv. Križa (Osijek 6). Kao župna crkva služila je kapelica mauzoleja Pejačević, oko čijeg se vlasništva nova župa morala sporiti s gradskim vlastima. Premda je objekt bio krajnje neprikladan,⁹ ta je župa bila u iznimnoj prednosti u odnosu na drugu novoosnovanu župu, Župu sv. Josipa Radnika (Osijek 5) u Industrijskoj četvrti. Ova druga župa, naime, nije imala nikakav prostor za rad. Naknadno je u tu svrhu bila kupljena i adaptirana jedna obiteljska kuća na području župe, a slično se odvijalo i na župama koje su se počele osnivati nekoliko godina poslije. Nekoliko je osječkih župnih crkava godinama djelovalo u obiteljskim kućama, a neke i desetljećima.

U urbanističkom razvoju grada Osijeka potkraj 50-ih godina došlo je do iznimnih poteškoća. Nagao priljev doseljenika i nemogućnost njihova pravodobnoga stambenoga zbrinjavanja uzrokovao je stvaranje širokog prstena gradske periferije koji se sastojao od 17 nelegalno izgrađenih naselja obiteljskih kuća bez ikakve infrastrukture. Generalni urbanistički plan za grad Osijek, načinjen 1960. godine, morao se mijenjati uslijed novonastale situacije. No, val doseljenika i „divlja“ stambena izgradnja¹⁰ bili su brži pa su se umjesto višekatnih stambenih zgrada godinama gradile obiteljske prizemnice te je grad, umjesto u visinu, rastao u širinu. Kako se izgrađivalo neplanski i mimo generalnog urbanističkog plana, u perifernim su naseljima nedostajala središta, trgovi i mjesta okupljanja.¹¹ Međutim, urbanističkim planom nije bila predviđena

⁸ Josipovac – Kravice naziv je koji se do danas zadržao kao naziv željezničke postaje u selu Josipovac. Kravice su starije naselje od Josipovca (nastalog kolonizacijom sedam njemačkih obitelji 1786.), no s vremenom su se oba naselja stopila u jedno, međusobno odijeljeno kanalom. Josipovac je, međutim, sve do 1969. bio filijala Župe Petrijevci dok su Kravice crkveno-administrativno potpadale pod Župu sv. Petra i Pavla u Osijeku, jer su pripadale vlastelinstvu Retfala grofova Pejačević, dok je Josipovac pripadao valpovačkom vlastelinstvu baruna Prandau.

⁹ „To je zdanje bilo u očajnom stanju. Preko polovice kapele u unutrašnjosti bilo je bez žbuke (...) Tri velika prozora sa oko tri metra visine, bila su bez čitavih stakala, drvene su letvice naime istrunule, pa su stakla ispadala s vremenom. I prozor iza oltara bio je vrlo oštećen (...) Olovni krov je prokisavao – kupola je bila oštećena, a gornja četiri prozora više nisu uopće postojala, nego su bila zatvorena s okrajcima dasaka nepravilnog oblika. Svake noći su sove dolazile na konak u crkvicu, pa je trebalo često oltar čistiti od prljavštine koju su ostavljale. Vanjština je crkve bila već također u bijednom stanju. Struje nije bilo u crkvi (...) cijela je površina oko crkve bila zasijana kukuruzom, što je još više narušavalo dojam sakralnosti tog objekta. Staza uopće nije bilo, pa kada su došle prve kiše, gospođama su ostajale doslovno cipele u blatu. Slika je crkve i okolice djelovala vrlo žalosno, ako ne čak i zastrašujuće.“, *Spomenica Župe Retfala 1961./63.*, vlč. Željko PAVLIČIĆ, prvi župnik, rukopis, str. 2.

¹⁰ Usp. Branko BOŽIĆ, *Osijek: dnevna migracija i transformacija rubnog područja grada*, Osijek, 1976., str. 82. – 84.; Zvonko LETICA, (autor), Mario PETRUŠINA (snimatelj), Televizija Zagreb, *Osijek 1967.* (dokumentarni film), 1967., <<http://www.youtube.com/watch?v=qhohF7z0clc>>, (1. IX. 2017.); „Bespravno podignute zgrade na perifernim dijelovima grada učinile su da je Osijek pritisnut grad“, *Glas Slavonije*, 2. ožujka 1966., str. 2.

¹¹ Osijek je, prema zamislima urbanista, trebao imati šest mikrocjelina koje bi bile oslobođene teškog prometa i industrije, tzv. mikrorajona. Državni arhiv u Osijeku (DAOS), Fond 73, Skupština Općine Osijek, Projektna

ni izgradnja sakralnih objekata, koji su bili u izravnom proturječju s komunističkom ideologijom koja se očitovala u svim područjima života, a naročito u arhitekturi i urbanističkom planiranju. Štoviše, vlast je nastojala uzurpirati i prostor Župe sv. Josipa Radnika u adaptiranoj obiteljskoj kući, koja se arhitektonski ničim nije isticala.¹²

Osnutak dviju novih župa bio je tek početak rješavanja pastoralnih potreba na području grada Osijeka. Može se reći da se njihovim osnutkom probio led te se pokazalo na koji će se način sada odvijati župni život i pastoralno djelovanje. Crkveni se život odvijao u materijalno skromnim uvjetima i u određenoj pritajenosti i oprezu kako se vlastima ne bi davalo povoda za progone ili pozive na „obavjesni razgovor“. S druge strane, došlo je do čvršćeg povezivanja župljana i njihovih svećenika pritisknutih zajedničkom brigom o financiranju župa te određenom dozom straha od reakcije vlasti.

Sljedeća faza razvoja župnoga života te ujedno i faza izgradnje novih župnih crkava krenula je nakon Drugoga vatikanskoga sabora (1962. – 1965.) te nakon uspostavljanja diplomatskih odnosa između SFR Jugoslavije i Svete Stolicе.¹³ Komunistička je vlast promijenila način ophođenja prema Crkvi pristajući na tzv. *politiku dijaloga*. Politika dijaloga značila je da je komunistička vlast popustila pritisak prema Crkvi, što je zabilježeno i u spomenici osječke donjogradske župe (1967. godina).¹⁴ Dana 6. ožujka 1967. održan je sastanak predstavnika državne vlasti sa svećenicima osječkoga dekanata radi razgovora o zajedničkim problemima. Za svećenike je to bilo veliko i važno iznenađenje, svojevrsna prekretnica. Osim što se iz zabilježenoga razabire da svećenici isprva nisu bili skloni povjerovati u pozitivan ishod sastanka te su se pribojavali skrivenih motiva predstavnika vlasti, ovih je nekoliko stranica spomenice napisano bitno drukčijim stilom: poput zapisnika koji uz raspravu i zaključke bilježi osjećaje, misli i geste pojedinaca nastojeći prenijeti atmosferu napetosti, uzne-mirenosti i opreza osječkih svećenika u dodiru s komunističkom vlasti. Iz zabilješki se vidi kolik je bio pritisak vlasti na Crkvu te se objašnjava dotadašnja stagnacija u razvoju župnoga pastora. Sastanak je, međutim, bio konstruktivan. Nije se odnosio na ideološka pitanja, nego na ona koja se daju riješiti, u prvome redu na ishođenje

dokumentacija 1945. – 1989., Spis 213, Odluka o urbanističkoj podjeli grada Osijeka na rajone.

¹² *Kronika Župe sv. Josipa Radnika Osijek 5 Industrijska četvrt*.

¹³ Usp. Miroslav AKMAĐA, „Pregovori Svete Stolicе i Jugoslavije i potpisivanje protokola iz 1966. godine“, *Časopis za suvremenu povijest*, Zagreb, god. 36., 2004., br. 2., str. 473. – 503.

¹⁴ „Sastanak s predstavnicima državne vlasti“, *Spomenica rkt. župe Preslavnog Imena Marijina Donji grad Osijek 1887. – 1974. godine*, Državni arhiv u Osijeku, Rkt. Župa Preslavnog Imena Marijina – Osijek, Donji grad, Osijek, 2011., str. 383. – 386.

raznih dozvola potrebnih za župni pastoral, ponajviše građevinskih dozvola za sakralne objekte, župne crkve te njihovo uklapanje u generalni urbanistički plan.¹⁵

Nakon tog je sastanka na razini Đakovačke i Srijemske biskupije vrlo brzo odlučeno da se iskoristi ukazana prilika te da se u gradu Osijeku nastavi s osnivanjem novih župa, ali ne samo onih prijeko potrebnih, nego i onih koje bi se, prema progresiji prirasta stanovništva, za kratko vrijeme mogle popuniti.¹⁶

Godina	1900.	1910.	1921.
Broj stanovnika	26.769	33.337	36.500
Godina	1931.	1948.	1953.
Broj stanovnika	43.351	49.037	56.538
Godina	1961.	1971.	1981.
Broj stanovnika	71.782	92.603	103.026
Godina	1991.	2001.	2011.
Broj stanovnika	104.761	90.41117	108.04818

Tablica 1.: Kretanje broja stanovnika grada Osijeka prema popisima pučanstva 1900. – 2011.

To su bile župe u novim naseljima koja su nicala na obodu grada. Svih pet osječkih župa (tri početne i dvije novoosnovane) još su uvijek bile preopterećene te je na području svake od njih bilo potrebno osnovati barem jednu novu župu. Osim velike brojnosti vjernika, dijeljenje župa bilo je potrebno i zbog velike prostorne udaljenosti novih naselja od postojećih župnih crkava.

2. Župa sv. obitelji – Jug 2

Najmnogoljudnije i najbrže rastuće „divlje“ naselje u Osijeku bilo je tijekom 60-ih godina naselje Jug 2. To je njegovo današnje ime, a ujedno i ime gradske četvrti, no u vrijeme svoga nastanka nazivalo se Peti rajon. Izmijenjeni generalni urbanistički plan nastojao je obuzdati nelegalnu izgradnju gradnjom petokatnica na rubu naselja, tj. na

¹⁵ „Vlč. Jarm upravitelj župe iz Osijeka VI. Retfale, pitao je da li će moći dobiti lokaciju za novu crkvu... Uz smiješak, rekao je Predsjednik (Milenko Radusinović, predsjednik Općine Osijek, op. a.): Sve ćete dobiti, samo nemojte tražiti novaca! (...) Ali, tada sam pitao: da li bih dobio dozvolu da sam to prije nekoliko godina prijavio i molio – rekao mi je Predsjednik vjerske komisije: Ruku na srce, ne bi!“, *Spomenica rkt. župe Preslav-nog Imena Marijina Donji grad Osijek...*, str. 385.

¹⁶ Usp. Verica ANDRAKOVIĆ – Marijan JUKIĆ, „Dinamika stanovništva grada Osijeka od 1857. do 2001. godine“, *Analitički Zavod za znanstveni i umjetnički rad u Osijeku*, sv. 25., 2009., str. 23. – 46.

¹⁷ Podatci o broji stanovnika u gradu Osijeku u razdoblju od 1900. do 2001. preuzeti su iz rada V. ANDRAKOVIĆ – M. JUKIĆ, *n. dj.*, str. 31.

¹⁸ „Stanovništvo prema starosti i spolu po naseljima“, *Popis stanovništva Republike Hrvatske 2011.*, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2015., str. 78.

obodu oboda, a zatim naknadnom legalizacijom i izgradnjom infrastrukture. Ovo je područje pripadalo donjogradskoj Župi preslavnog imena Marijina, od koje se krajem studenoga 1967. odcijepila Župa sv. obitelji – Jug 2 oblikujući novu župu. Ova je župa, za početak, osnovana dekretom, a oci franjevci, koji su bili spremni prihvatiti vođenje nove župe, za potrebe okupljanja vjernika otkupili su jednu obiteljsku kuću. Znakovito je bilo to što je novi župnik p. Alimpije Laušin, dok se o osnivanju nove župe još samo dogovaralo, već zatražio građevinsku dozvolu za izgradnju župne crkve i samostana. Za crkvu župe koja još nije postojala dozvolu je dobio bez ikakvih problema iako je očekivao dugotrajnu, mukotrpnu i neizvjesnu proceduru.¹⁹ Gradska se vlast čak potrudila da se za novu crkvu pronađe i što prikladnija lokacija kako bi nova crkva imala svoj trg umjesto da strši ugrana između jednokatnih obiteljskih kuća. Komisija za vjerske poslove osječke Općinske skupštine već je 22. studenoga 1967. zaprimila dopis u kojem se iznosi približna veličina buduće crkve, župe i samostana na području Juga 2 iako župa o kojoj se govori tada još službeno nije ni postojala (dekret o osnivanju župe na području Juga 2 – Župa sv. obitelji Osijek 4, donesen je tek 20. prosinca iste godine).

U vremenu koje je prethodilo izgradnji crkve i samostana, župa na Jugu 2 djelovala je u obiteljskoj kući, gdje su franjevci Zagrebačke provincije, koji su prihvatili voditi novoosnovanu župu, kupili i adaptirali privatnu kuću u kapelicu i samostan.

U siječnju 1970. Zavod za komunalne djelatnosti obavijestio je župu o iznosu komunalija za novu crkvu. Iznos od 36,179.300 tadašnjih dinara je za župu bio prevelik izdatak. Ipak, krajem iste godine podnesen je zahtjev za izdavanje lokacijske dozvole, a idejnu skicu nove crkve izradio je inž. Mihajlo Biglbauer.²⁰

Zbog nedostatka financijskih sredstava već je u sljedećim mjesecima cijeli projekt izgradnje crkve bio doveden u pitanje. Financiranje izgradnje crkve nije bilo unaprijed osigurano, nego su se oci franjevci snalazili na različite načine (dizanjem kredita, donacijama, ugriranjem pri Franjevačkoj provinciji u Zagrebu, posuđivanjem i dr.) da bi materijalno osigurali svaku pojedinu fazu izgradnje.²¹ Iako je gradnja crkve pr-

¹⁹ Zahtjev je podnesen 9. listopada 1967. Općinskoj skupštini Osijek, Komisiji za vjerske poslove. Tročlano općinsko (tj. gradsko) povjerenstvo izišlo je na teren 21. studenoga iste godine. *Kronika Župe sv. Obitelji Jug 2*, str. 8. – 9.

²⁰ Osječki arhitekt prof. dr. sc. Mihajlo Biglbauer (Osijek, 26. travnja 1936. – Osijek, 26. listopada 2014.) od 1960. do 1990. radio je kao projektant i graditelj te bio prvi osječki arhitekt koji je svoju arhitektonsku projektantsku praksu vodio u svom vlastitom arhitektonskom uredu u vrijeme socijalističke vlasti. Upravo zahvaljujući tomu, realizirao je čak četiri arhitektonska projekta osječkih župnih crkava: Osijek 7 (Livana, Župa sv. Leopolda Bogdana Mandića), Osijek 5 (Industrijska četvrt, Župa sv. Josipa Radnika), Osijek 4 (Jug 2, Župa sv. obitelji), Osijek 6 (Retfala, Župa uzvišenja sv. Križa).

²¹ Izgradnja je bila zaustavljena tijekom gotovo cijele građevinske sezone 1975. godine, prije etape izgradnje zidova. Prema zakonu graditeljski se poslovi nisu smjeli ugovarati ako za njih nisu unaprijed osigurana dostat-

votno bila dogovorena s osječkim građevinskim poduzećem Tehnika-beton,²² župa je otkupila gradilište te nastavila izgradnju s privatnim poduzetnikom Vinkom Katinčićem, graditeljem crkava i zvonika, i njegovim građevinskim timom uz odgodu plaćanja. Povjeriti gradnju tako velikog objekta privatnom poduzetniku bilo je neuobičajeno, no oci franjevci iz Župe sv. obitelji nisu imali previše izbora te su svjesno ušli u rizik. U rizik je, međutim, ušao i njihov graditelj s obzirom na to da novac za izgradnju nije bio osiguran i da je njegov dotok kod svake etape bio neizvjestan.

Od 1972. godine, kada su počeli betonski radovi na temeljima crkve pa do završnih radova 1977., u izgradnji su participirali i župljani dragovoljnim radom. Nakon što je građevinska inspekcija Općine Osijek obavila tehnički pregled (21. rujna 1980.), nova je crkva useljena, a blagoslov crkve dogodio se 18. listopada 1980. godine.

3. Rasterećenje Župe uzvišenja sv. Križa u Retfali i izgradnja župnih crkava

Retfalačka Župa uzvišenja sv. Križa također je 1968. bila podijeljena na dvije tako da je njezin zapadni dio, onaj u naselju Višnjevac, odvojen te postao zasebnom župom. Već sljedeće godine, 1969., zapadni dio te nove, višnjevačke župe, tj. područje Kravice, izdvojen je i pripojen novoosnovanoj župi Josipovac, koja je imala filijalnu crkvu posvećenu sv. Josipu.²³ Na taj je način, unutar osam godina, došlo do rasterećenja u radu župa na zapadnom dijelu grada da bi se poslije podijelila i višnjevačka župa. Višnjevačka župa, osnovana 1968., nije pri svom osnutku imala nikakav sakralni objekt osim teško oštećene kapelice Rođenja BDM – Male Gospe, pomoćnice kršćana²⁴ dok je retfalačka župa i dalje kao župnu crkvu koristila mauzolej Pejačević.

3.1. Župa Rođenja Marijina – Višnjevac

Višnjevačka je župa osnovana 8. rujna 1968. odvajanjem od Župe uzvišenja sv. Križa u Retfali.²⁵ Sjedište župe smješteno je u istočnome dijelu Višnjevca uz glavnu

na novčana sredstva, a predračun koji je župi dostavio izvođač radova poduzeće „Tehnika beton“ za tu etapu radova bio je veći nego što je prethodno bilo dogovoreno. Iako je „Tehnika beton“ naknadno spustila cijenu na 224.000.000 dinara, župa toliki novac nije imala; pokušala je ishoditi kredit kod Privredne banke Sarajevo, ali bez uspjeha. Među župljanima je zavladalo uvjerenje da se radovi na crkvi uopće ne će nastaviti.

²² Danas Osijek Koteks.

²³ Crkva sv. Josipa u Josipovcu građena je od 1884. do 1886. prema nacrtima Augusta Lercha.

²⁴ Kapela je, radi oštećenja, srušena i ponovno sagrađena.

²⁵ Višnjevačka župa ima svoje sjedište „Dekretom Biskupskog ordinarijata u Đakovu od 3. rujna 1968. broj 2300/68 osnovana je diobom župe Osijek 6 nova župa rođenja Bl. Djevice Marije sa sjedištem u Višnjevcu. Župa je predana na upravu oo. isusovcima. Prvim upraviteljem imenovan je o. Stanko Haramija, D. I.“,

cestu (Ulica Josipa Kozarca 103). Prije nego je dobio svoju župu, vjerski je život u Višnjercu bio slab, poput „slijepog crijeva“ retfalačke župe, jer se nedjeljna misa služila jednom mjesečno, a ponekad ni toliko. Godine 1964. u Višnjercu je živjelo oko 1.500 stanovnika, no taj je broj ubrzano rastao.²⁶ Župljani su bili doseljenici iz Bosne, Dalmacije, Međimurja, Hercegovine i Like. Nova župa povjerena je Družbi Isusovoj. Isusovci su kupili zemljište za župu te nezavršenu dvokatnicu koja je, za početak, služila kao župna crkva. Župnik je stanovao u seoskoj kući. Izgradnja župne crkve započela je 1971. godine, a gradnju su financijski podupirali Družba Isusova, Caritas, župljani te Ordinarijat, no to nije bilo dovoljno pa je župnik nastojao naći različite donatore u inozemstvu. Zgrada crkve bila je useljena i blagoslovljena krajem 1973. godine. Iako je još mnogo toga nedostajalo, nedovršena je crkva bila bolje rješenje za Božju službu nego privremen objekt, prenamijenjena dvokatnica, ili malena kapelica koja je svojedobno služila umjesto filijalne crkve oko koje su vjernici stajali na otvorenom.²⁷ Crkveni se zvonik gradio tijekom 1975./76. godine prema projektu koji je (za crkvu i zvonik) načinio arhitekt Krešo Šolc. Gradnju crkve izvodilo je građevinsko poduzeće iz Donjeg Miholjca dok su radove na zvoniku izvodili građevinari iz Crne Trave. Radove je nadgledao inženjer Ante Bilonić koji je bio zadužen i za nadzor radova izgradnje crkve na Jugu 2. Dvokatnica u kojoj se prije vršila Božja služba, nakon izgradnje crkve bila je srušena kako bi se s glavne ulice otvorio pogled na crkvu (1975. godine). Do desete obljetnice župe 1978. godine izgrađena je i ograda, prilazna cesta i malo parkiralište, a okućnica je hortikulturalno obrađena.²⁸

Spomenica Župe Rođenja Marijina – Višnjevac tek nakon desete obljetnice svoga postojanja počinje bilježiti svoj pastoralni rad dok se u prvih deset godina rada kao glavna događanja spominju gotovo isključivo građevinski radovi, opremanje i uređenje župne crkve. To su bili glavni preduvjeti za stavljanje župe u funkciju. Spomenica ne bilježi župnu statistiku sve do 1983. godine kada navodi da je nakon Božića

„Župa Rođenja Bl. Djevice Marije u Višnjercu k/Osijeka, *Okružnice i obavijesti Biskupskog ordinarijata Đakovo 1968.*, O-V-1968., 7. 2., str. 226. Odmak od pet dana između nadnevka navedena u dekretu te nadnevka iz spomenice može se protumačiti nastojanjem da se dekret donese uoči proslave patrona župe kako bi se proslava utemeljenja župe kalendarski podudarala s proslavom crkvenoga goda. Usp. *Osnivanje Župe sv. obitelji – Jug 2, Osijek 4*, gdje je dekret o osnivanju župe donesen približnom nadnevku proslave patrona, koji je kalendarski pomičan.

²⁶ Usp. *Spomenica Župe Uzvišenja sv. Križa Osijek 6, Retfala 1964. – 2016.*, str. 3.

²⁷ Usp. *Spomenica Rođenja M. Višnjevac* (rukopis – bilježnica, stranice nisu numerirane); od rujna 1989. godine, kada su župu od isusovaca preuzeli dijecezanski svećenici, kao spomenica župe služe uvezani brojevi župskog lista *Glasnik mira*, koji se čuvaju u arhivu župe. Višnjevačka kapelica mogla je primiti svega dvadesetak vjernika.

²⁸ Usp. *isto*.

blagoslov primilo 950 obitelji, no napominje da se smatra da je broj katolika na župi daleko veći od navedena broja.²⁹

3. 2. Izgradnja crkve u Župi uzvišenja sv. Križa (Retfala)³⁰

Prema spomenici ove župe 1964. godine, tri godine nakon njezina osnutka, Retfala je brojala oko 13.000 stanovnika, od kojih je prema procjeni bilo oko 10.000 katolika. Na nedjeljnu je misu dolazilo od tisuću do dvije tisuće vjernika, a blagoslovljeno je oko 1.500 obitelji (u što se ubraja i višnjevačka filijala).³¹ Mauzolej Pejačević, u to vrijeme retfalačka župna crkva, bio je održavan i uređivan, no nikako nije mogao ostati trajno rješenje, nego je trebalo izgraditi primjerenu župnu crkvu. Župa je 3. studenoga 1970. godine zatražila lokacijsku dozvolu, a u spomenici župe pritom se navodi: „Teško će sve ići, ali početi se mora.“³² Posao izgradnje retfalačke župne crkve započeo je župnik Antun Jarm, no već sljedeće godine bio je razriješen te dužnosti. Kao novi župni upravitelj bio je postavljen vlč. Helmut Schumacher, koji je gotovo cijeli svoj radni vijek posvetio izgradnji župne zajednice i crkvene zgrade u Župi uzvišenja sv. Križa.³³

Izgradnja ove župne crkve bila je doista teška i dugotrajna jer su ju župljani čekali 30 godina od uspostavljanja župe i 20 godina od pokretanja izgradnje. Cijena komunalija za ponuđenu lokaciju bila je visoka, tadašnjih 340.000,00 novih dinara. Vlast je otezala s dodjelom zemljišta za gradnju, a novac za gradnju župa nastojala je osigurati akcijom prikupljanja priloga među župljanima. U prvoj godini (1971.) akciji su se odazvale 104 obitelji.³⁴ Crkva je planirana na 400 metara četvornih, a cijeli kompleks na 650 – 700 metara četvornih. Zatražena je pomoć i od Ordinarijata.

Tek 1976. godine bio je potpisan ugovor o davanju zemljišta za gradnju crkve. Župa je organizirala sastavljanje građevinskoga odbora među župljanima, koji će voditi brigu o izgradnji. Nakon toga pristigle su četiri ponude (idejna projekta) građevinskih inženjera, koje su bile poslane posebnoj komisiji u Đakovu. Iste je godine

²⁹ Usp. *isto*.

³⁰ Župa uzvišenja sv. Križa – Osijek 6 (Retfala) osnovana je dekretom đakovačkog i srijemskog biskupa Stjepana Bäumleina 1961. godine, a njezin je patron prvotno bio sv. Ivan Nepomuk. „Nove župe na teritoriju naše biskupije“, br. 1809. – 1961., *Okružnice i obavijesti Biskupskog ordinarijata u Đakovu 1961.*, O-III-63; O-IV-115., 11. listopada 1961. Uspostavljanje i prve, najteže godine djelovanja ove župe detaljno su analizirali Miljenko BREKALO i Anamarija LUKIĆ u radu „Osnivanje...“, str. 195. – 213., 206., 210. – 211. Usp. Zlata ŽIVAKOVIĆ-KERŽE, „Retfala nakon pripojenja grada Osijeka“, Zlata ŽIVAKOVIĆ-KERŽE (ur.), *Retfala*, Osijek, 2000., str. 32. – 33.

³¹ Usp. *Spomenica Župe Uzvišenja sv. Križa Osijek 6, Retfala 1964. – 2016.*, str. 20.

³² *Isto*, str. 49.

³³ *Isto*, str. 53.

³⁴ Usp. *isto*, str. 57.

za izgradnju crkve svoj doprinos dalo 1.647 obitelji³⁵ da bi nakon nekoliko godina njihov broj porastao na više od 3.000. Kao projektant bio je izabran arhitekt Mihajlo Biglbauer.

Izgradnja crkve ne spominje se sve do 1979. godine, kada je (u rujnu) konačno započela. U pripremi zemljišta sudjelovali su i sami župljani. Očekivalo se da će crkva biti pod krovom u proljeće sljedeće godine,³⁶ no taj se plan pokazao financijski neizvediv. U pomoć pri financiranju priskočila je i Župa Zaprešić Zagrebačke nadbiskupije kao i prvopričesnici te zajednica „Mali graditelji“, čiji su članovi prikupljali novac odricanjem od slatkiša.³⁷ Godine 1982. crkva još uvijek nije bila pod krovom pa je župa za tu namjenu „teškom mukom“ podigla kredit s rokom otplate od tri godine.³⁸ Unutarnji radovi i uređenje okućnice trajali su sljedećih osam godina da bi uporabna dozvola bila izdana 1990. U proljeće 1991. (17. ožujka) ova godinama iščekivana župna crkva bila je konačno useljena i blagoslovljena.³⁹ Župa je 2004. kupila još dvije kuće u neposrednoj blizini crkve kako bi mogla osigurati kakav-takav prilaz za automobile. To je za župu bio znatan financijski izdatak, no gradska vlast je oko izdavanja potrebnih dozvola bila susretljivija od gradske vlasti bivše države.⁴⁰ Retfalačka je crkva, naime, izgrađena na prometno teško pristupačnu terenu dok je sama njena pozicija vrlo nespretno ugurana u već izgrađeno naselje.

3. 3. Župa sv. Luke – Osijek 11 (Višnjevac – Josipovac)

Osječka urbanistička longitudinala – od središta Gornjega grada do Kravica – duga je oko šest kilometara. To je područje za vrijeme SFR Jugoslavije bilo crkveno-administrativno izlomljeno na četiri katoličke župe: na gornjogradsku, retfalačku, višnjevačku i josipovačku. Na području koje je dijelom pripadalo višnjevačkoj, a dijelom josipovačkoj župi 15. prosinca 1994. dekretom⁴¹ đakovačko-srijemskoga biskupa mons. Ćirila Kosa⁴² osnovana je nova župa s titularom sv. Luke. Razlog

³⁵ Usp. *isto*, str. 62.

³⁶ Usp. *isto*, str. 65.

³⁷ Usp. *isto*, str. 78.

³⁸ Usp. *isto*, str. 83.

³⁹ Usp. *isto*, str. 89. – 90.

⁴⁰ Usp. *isto*, str. 108.

⁴¹ Osnivanje nove Župe sv. Luke evanđelista u Josipovcu 2, *Dekret Biskupskog ordinarijata u Đakovu*, br. 2200/1994., Đakovo, 14. XII. 1994.

⁴² Ćiril Kos (Ribić Brijeg kod Ivanca, 19. studenoga 1919. – Osijek, 6. srpnja 2003.) dijecezanski biskup đakovački i srijemski, zaređen je za svećenika 9. srpnja 1944. u Đakovu. Počasni doktorat (*doctor honoris causa*) podijelio mu je Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu 23. veljače 1989. Kao četvrti nasljednik biskupa Josipa Jurja Strossmayera dužnost biskupa obavljao je do 6. veljače 1997. kada je upravu Đakovačko-srijemske biskupije predao biskupu koadjutoru dr. Marinu Srakiću.

osnutku bio je zaključak višnjevačkoga i josipovačkoga župnika da su im župe prevelike. Tomu je doprinijela i struktura stanovništva novoga dijela Josipovca, koje je pretežito bilo usmjereno prema Osijeku dok im je josipovačka crkva bila predaleko, i na drugoj strani.⁴³ Biskupija se složila s osnivanjem nove župe, no pristala je poslati svećenika tek nakon što se osiguraju materijalni preduvjeti za njegov boravak i rad. U odnosu na 1961. godinu kada su osnovane župe Osijek 5 i Osijek 6 „samo na papiru“, a svećenici poslani da budu župnici (naravno, uz pristanak) „na leđini“, ovo je bilo nešto sasvim suprotno. Pa ipak, i u ovom je slučaju vlč. Ivan Jurić, župnik župe koja je postojala samo dekretom, svojevrijeme krenuo „na leđinu“ kako bi uspostavio rad župe. I ova je situacija, baš kao i u vrijeme komunističke vlasti, iziskivala konsenzus i angažman budućih župljana, koji su se morali organizirati oko izgradnje župne crkve i župnoga doma da bi imali župu. To je, međutim, bilo olakšano činjenicom da je osječko Gradsko poglavarstvo darovalo zemljište za novu župnu crkvu (1924 m²) dok su urbanisti počeli planirati most preko kanala koji dijeli Višnjevac od Josipovca, kao i prilazne putove kako bi župnu crkvu učinili što dostupnijom za sve župljane.⁴⁴

Župnik vlč. Ivan Jurić okupljao je zainteresirane župljane te našao privremeno rješenje do izgradnje crkve – donatora, koji je preuzeo izgradnju dvorane (10x25 m) koja bi u prvo vrijeme služila kao crkva u koju se može smjestiti oko 300 osoba. Sebi je našao privremen smještaj u namještenoj kući koja je bila pod hipotekom Slavonske banke.⁴⁵ Prije nego je bila izgrađena ta dvorana, kao župna crkva služila je garaža koju je župi za tu namjenu ustupila obitelj Zelić. U garažu je stalo stotinjak ljudi, a na nju je bio nadograđen šator za još dvjestotinjak. Prva sv. misa u toj garaži, kao prva sv. misa Župe sv. Luke evanđelista, održana je 3. rujna 1995. godine. Njezino je održavanje medijski popratila i Hrvatska televizija.⁴⁶ Sljedeće se godine, usporedo s pribavljanjem građevinske dozvole, započelo s izgradnjom župne dvorane, što je do 1991. godine bilo nezamislivo (graditi „na divlje“)⁴⁷ i u velikoj oprjeci s ishodenjem dokumentacije za početak izgradnje crkve u Retfali, s čime se čekalo i otezalo više od pet godina. Pri izgradnji višnjevačko-josipovačke crkve župljani su doprinosili izgradnji svojim novčanim priložima i dragovoljnim radom te lobiranjem za donaci-

⁴³ Usp. *Spomenica Župe sv. Luke Evanđeliste Osijek 11 Josipovac* – Višnjevac od 1995., str. 1. – 3.; *Rimokatolička Župa sv. Luke Evanđeliste Josipovac* – Višnjevac, promotivna brošura (zaliježljena u spomenicu), str. 3. – 4, gdje je navedeno da je dekret o osnivanju župe potpisan 15. prosinca 1994. godine.

⁴⁴ Usp. *Spomenica Župe sv. Luke Evanđeliste Osijek 11 Josipovac* – Višnjevac od 1995., str. 4. – 5.

⁴⁵ Usp. *isto*, str. 14. – 15.

⁴⁶ Usp. *isto*, str. 20. – 21.

⁴⁷ Usp. *isto*, str. 67.

jama po različitim osječkim poduzećima. Već 22. listopada 1995. župna se crkva iz garaže preselila u novosagrađenu (tada još neožbukanu) dvoranu.⁴⁸

Tijekom 1996. godine osječko je Gradsko poglavarstvo pokrenulo natječaj za izgradnju župne crkve Župe sv. Luke evanđelista te se obvezalo da će financirati izradu projektne dokumentacije vrijedne 140.000,00 kn. Prihvaćeno je idejno rješenje⁴⁹ arhitekta Milka Puncera iz tvrtke Urbos d. o. o. za gradnju crkve površine 1214 m² te je bilo najavljeno da će se gradnja financirati doprinosima župljana i različitih sponzora (od kojih je jedan bio i poznati glazbenik Miroslav Škoro). Grad Osijek nastojao se brinuti o podjednakom razvoju svih dijelova grada. Sukladno tomu najavljeno je da će i Grad Osijek pomagati izgradnju ove crkve jer financijski pomaže obnovu i gradnju i drugih osječkih crkvenih objekata.⁵⁰ Gradnju crkve pomagala je i Osječko-baranjska županija. Misna slavlja na crkveni god (18. listopada, na Sv. Luku evanđelista) prvi su se put počela održavati u novoj župnoj crkvi 2001. godine premda je tada još bila nedovršena.⁵¹

4. Rasterećenje Župe sv. Josipa Radnika – Osijek 5 (Industrijska četvrt) i izgradnja novih crkava

Druga osječka župa, Župa sv. Josipa Radnika, osnovana 1961. godine, bila je jedna od prvih triju župa osnovanih u Hrvatskoj nakon uspostavljanja komunističkoga poretka.⁵² Svoje je djelovanje započela „na papiru“ jer unutar granica župe nije bilo predviđenog prostora (nekretnine, građevinskoga zemljišta ili kakvog drugog crkvenog posjeda) koji bi poslužio smještaju župne crkve i župnoga ureda. Župnik Nikola Kerčov snašao se tako da je sjedište župe postavio u jednoj obiteljskoj kući (Moravska 36, Osijek), koja je iznutra bila na brzinu adaptirana kako bi se u njoj moglo vršiti bogoslužje.⁵³ To nije bilo najsretnije rješenje jer je prostor bio premalen

⁴⁸ Usp. *isto*, str. 29. Također vidi Antun JARM, „Župa Svetog Luke – Osijek 11“, *Vjesnik Đakovačke i srijemske biskupije*, br. 3., 1996., str. 202.

⁴⁹ Crkva je predviđena kao trobrodna bazilika s križnim tlocrtom koji ide u širinu (32x28 m). Također je predviđena u razini tla kako bi svima bila pristupačna. *isto*, str. 90.

⁵⁰ Usp. *isto*, str. 39.

⁵¹ Usp. *isto*, str. 123.

⁵² Župa sv. Josipa Radnika (Industrijska četvrt) osnovana je dekretom đakovačkog i srijemskog biskupa Stjepana Bäuerleina 1961., zajedno s retfalačkom župom te Župom sv. Roka (Nova varoš, Slavonski Brod), „Nove župe na teritoriju naše biskupije“, br. 1809. – 1961., *Okružnice i obavijesti Biskupskog ordinarijata u Đakovu 1961.*, O-III-63; O-IV-115., 11. listopada 1961. Osnutak župe u osječkoj Industrijskoj četvrti i prve godine djelovanja također su analizirani u radu: M. BREKALO – A. LUKIĆ, „Osnivanje ...“, str. 195. – 213., 206. – 209.

⁵³ Obiteljsku kuću u Moravskoj 36 zapravo su kupile milosrdne sestre sv. Križa kako bi pomogle pokretanje župnoga djelovanja. U vrijeme kad se to događalo još nije bilo moguće od lokalne vlasti ishoditi dozvolu za izgradnju župne crkve, no časne sestre mogle su u svome prostoru imati privatnu kapelicu, koju je biskup

i neprikladan, ali je župa na taj način ipak počela funkcionirati. Međutim, već se na početku ukazala poteškoća: iako je ova župa bila osnovana kako bi došlo do toliko potrebnog rasterećenja osječke gornjogradske župe (Župa sv. Petra i Pavla – Osijek 1), i sama je vrlo brzo od nakon svoga osnutka trebala rasterećenje. Njezino je područje površinski bilo vrlo prostrano jer je osim Industrijske četvrti obuhvaćalo i nekoliko razasutih manjih naselja u južnome smjeru, oko ceste koja vodi prema Đakovu (Čepinska cesta). Dvije godine od osnutka ova je župa ondje otvorila filijalu.⁵⁴ Na tom se području nalazio posjed časnih sestara usmiljenki sv. Vinka Paulskoga, a u neposrednoj blizini živjelo je više od sto katoličkih obitelji, kojima je i nova župa bila vrlo daleko. Za potrebe filijale gospodarske zgrade bile su preuređene u kapeлицу,⁵⁵ koju je biskup Bäuerlein 20. kolovoza 1964. blagoslovio te proglasio javnom bogomoljom. Filijala je stavljena pod zaštitu bezgrješnoga začeca Blažene Djevice Marije. Broj blagoslovljenih obitelji u župi i filijali povećavao se pa je tako početkom 1967. godine u župi bilo blagoslovljeno 1.110 obitelji, a u filijali 200. Započele su pripreme za osnivanje još jedne nove župe, koja će se sastojati jednim dijelom od filijale, a drugim dijelom od čepinske župe. Ovo je bio prvi slučaj da je osnovana nova župa (1. siječnja 1969.) koja stupa u funkciju prije nego što je njezino područje u potpunosti naseljeno.⁵⁶

4. 1. Župa sv. Leopolda Bogdana Mandića – Osijek 7

Uoči osnivanja nove župe u filijali Bezgrješnoga začeca Blažene Djevice Marije živjelo je 187 katoličkih obitelji (786 vjernika). Filijala se sastojala od pet manjih naselja: Cvjetno (na Čepinskoj cesti), Briješće, Livana, Ankin dvor i Šeper pustara. Biskup Bäuerlein ovu je filijalu uzdigao na razinu župe dekretom izdanim 16. prosinca 1968. godine te ju povjerio kapucinima.⁵⁷ Časne sestre sv. Vinka, koje su na tom

uskoro proglasio javnom bogomoljom. Na taj je način spomenuta obiteljska kuća postala prvom župnom crkvom Župe sv. Josipa Radnika – Osijek 5. M. BREKALO – A. LUKIĆ, „Osnivanje...”, str. 195. – 213., 208.

Usp. Anto PAVLOVIĆ, *Đakovačko-osječka nadbiskupija nekad i danas*, Đakovo, 2013., str. 277. – 278.

⁵⁴ Na Čepinskoj cesti br. 355. To je mjesto i danas odvojeno od grada industrijskom zonom.

⁵⁵ „Kapelica se nalazila gdje je današnje parkiralište s desne strane današnje crkve, tamo gdje su sada prve lipe.“ (Čepinska 355, op. a.), *Spomenica Župe sv. Leopolda Bogdana Mandića* (uvodni dio).

⁵⁶ Usp. *Kronika Župe sv. Josipa Radnika Osijek 5 Industrijska četvrt.*; *Spomenica Župe sv. Leopolda Bogdana Mandića* (rukopis). Drugi ovakav primjer je osnivanje Župe svetih osječkih mučenika – Osijek 8. Osnivanjem ove župe htjelo se ići u korak s urbanim planiranjem. Svojedobno je, naime, postojala opcija izgrađivanja i naseljavanja osječke lijeve dravske obale pa je Đakovačko-srijemska biskupija htjela biti spremna za djelovanje na tom novom području. Međutim, odustalo se od izgradnje lijeve obale tako da ova župa, mada je osnovana, postoji samo na papiru, te nema vlastitoga župnika, kao ni župnu crkvu. Njezinim upraviteljem imenovan je župnik iz gradske četvrti Tvrdje, odnosno Župe sv. Mihaela arkandela – Osijek 2.

⁵⁷ Prema podatcima iz *Spomenice* Župe sv. Leopolda Bogdana Mandića, nadnevkom osnivanja župe smatra se 1. siječnja 1969.

području imale svoj posjed, poklonile su jedan njegov dio župi za izgradnju buduće crkve te za kapucinski samostan. Bilo je predviđeno da do izgradnje crkvene zgrade privremena župna crkva bude kapelica bezgrješnoga začeća BDM kod sestara. Predviđeno je, također, da će titular župe postati sluga Božji Leopold Bogdan Mandić ako u to vrijeme bude proglašena njegova beatifikacija.⁵⁸

U rujnu 1969. Odsjek za komunalne poslove Općine Osijek odobrio je lokaciju za izgradnju župne crkve i ostalih prostorija za potrebe župe.⁵⁹ Iza Uskrsa 1970. bio je izrađen prednacrt buduće župne crkve, s kojim su se suglasili i biskup i provincijal hrvatskih kapucina (no poslije je bio preinačen). Župnik o. Zvonko Pšag najavio je da bi se za potrebe izgradnje među župljanima trebalo sakupiti 6 milijuna st. dinara, što je značilo oko 30.000 st. dinara po obitelji.⁶⁰ Osim što je bio ustrajan oko ove akcije među svojim župljanima, župnik je (uz suglasnost Đakova) molio da se i po drugim župama sakuplja novac za izgradnju nove crkve u određene nedjelje i tada bi odredio te poslao jednog kapucina da u propovijedi potakne vjernike na novčani prilog. Krajem listopada iste godine bio je odobren nacrt nove župne crkve prema skici arhitekta Mihajla Biglbauera (veličine 30x15x12,5 m) te je odmah bila zatražena i građevinska dozvola. Bila je odobrena 30. prosinca.⁶¹

Sljedeće je godine započela izgradnja. U pripremnim radovima, od kojih je osobito velik posao bio poravnavanje terena s južne strane, sudjelovalo je mnoštvo župljana, a nadzirao ih je izabrani crkveni odbor te arhitekt Biglbauer. Spomenica govori o velikom oduševljenju i entuzijazmu župljana oko građevinskih radova. Glede pomoći u financiranju, župa se obratila i drugim osječkim župama.⁶²

Izvođenje radova izgradnje crkve župa je povjerila osječkom poduzeću Gradnja. Spomenica kao donatore za izgradnju crkve navodi švicarski kapucinski provincijalat Luzern, Europaischer Hilfsfonds Wien, P. Pietra iz Padove i kapucinski samostan u Osijeku te „mnoge dobročinitelje iz Osijeka“ koje ne navodi imenom.⁶³ Spomenica također svjedoči i o tome koliko je izgradnja ove crkve ovisila o pomoći stranih crkvenih institucija, odnosno da je bez te pomoći gradnja bila nezamisliva. Također bilježi i župnikovu revnost koji je molio za pomoć sve one koje je smatrao da bi mogli financijski pomoći ili u inozemstvu ili u tuzemstvu. Godinu 1975. župa je završila s dugom prema poduzeću Gradnja, no crkva je bila pod krovom.⁶⁴ Dug je isplaćen

⁵⁸ Usp. *Spomenica Župe sv. Leopolda Bogdana Mandića* (uvodni dio).

⁵⁹ Usp. *Spomenica Župe sv. Leopolda Bogdana Mandića* (1969.).

⁶⁰ Usp. *Spomenica Župe sv. Leopolda Bogdana Mandića* (1970.).

⁶¹ Usp. *isto*.

⁶² Usp. *Spomenica Župe sv. Leopolda Bogdana Mandića* (1971.).

⁶³ Usp. *Spomenica Župe sv. Leopolda Bogdana Mandića* (1972.).

⁶⁴ Usp. *Spomenica Župe sv. Leopolda Bogdana Mandića* (1974., 1975.).

tijekom sljedeće godine. Iste je godine papa Pavao VI. slugu Božjega o. Leopolda Bogdana Mandića proglasio blaženim te je ova župa promijenila ime u Rimokatoličku župu bl. Leopolda Bogdana Mandića – Osijek 7. Bila je to prva župa Katoličke Crkve koja je posvećena ovom blaženiku (svetcu), također i njegovo prvo svetište.⁶⁵

U svibnju 1978., netom prije svetkovine bl. Leopolda Bogdana Mandića, održana je velika crkvena proslava uz nazočnost velikoga broja vjernika i hodočasnika. Bila je to prva proslava u novoizgrađenoj crkvi, koja je tada još bila nedovršena.⁶⁶ Radovi su potrajali još tri godine da bi uporabna dozvola bila izdana 14. srpnja 1981., četrnaest godina nakon početka rada župe i pokretanja izgradnje.⁶⁷

4. 2. Župa mučeništva Ivana Krstitelja – Osijek 10

Druga župa koja se oblikovala izdvajanjem od područja Župe sv. Josipa Radnika bila je Župa mučeništva sv. Ivana Krstitelja, utemeljena 1987. u osječkomu naselju Brijest. Ovo je naselje također malo izdvojeno od grada centralnim grobljem. Počelo se intenzivno izgrađivati krajem 60-ih godina, a u vrijeme kada je dobilo svoju župu, brojilo je oko tisuću stanovnika.⁶⁸

Naselje Brijest nalazi se na izlazu iz grada u smjeru Vinkovaca i sastoji se od obiteljskih kuća, izdvojeno od ostalih stambenih dijelova grada te okruženo poljoprivrednim površinama. Već na prvi pogled djeluje kao posebna stambena zajednica te nije neobično da je 1987. godine dobila i vlastitu župu,⁶⁹ za što se godinama zalagao vlč. Nikola Kerčov, osječki dekan.⁷⁰ Spomenica ove župe ne pokriva prve godine od osnutka, no vrlo detaljno dokumentira izgradnju župne crkve koja se odvijala tijekom 90-ih godina, dakle u ratnim godinama. Ova je crkva prva osječka župna crkva koja se počela graditi nakon uspostavljanja samostalne hrvatske države i u njezinu je slučaju, baš kao i u slučaju župne crkve sv. Luke evanđelista, na prvi pogled vidljiva

⁶⁵ Usp. *Spomenica Župe sv. Leopolda Bogdana Mandića* (1976.).

⁶⁶ Usp. *Spomenica Župe sv. Leopolda Bogdana Mandića* (1978.).

⁶⁷ Usp. *Spomenica Župe sv. Leopolda Bogdana Mandića* (1981.).

⁶⁸ Na području Grada Osijeka osnovani su mjesni odbori i gradske četvrti kao oblici mjesne samouprave preko kojih građani sudjeluju u odlučivanju o poslovima od neposrednog i svakodnevnog utjecaja na život i rad građana. Mjesni odbori na području Grada Osijeka su: Mjesni odbor Josipovac, Mjesni odbor Višnjevac, Mjesni odbor Osijek – lijeva obala, Mjesni odbor Tenja, Mjesni odbor Klisa i Mjesni odbor Sarvaš. Gradske četvrti su: Retfala, Gornji grad, Industrijska četvrt, Tvrđa i Novi grad.

⁶⁹ Patron ove nove župe prvotno su bili Svi sveti. Usp. *Rješenje o osnivanju nove Župe Svih Svetih u Brijestu – Osijek 10*, br. 469/1987., Biskupski ordinarijat u Đakovu, 27. II. 1987.

⁷⁰ Vlč. Nikola Kerčov bio je prvi osječki župnik Župe sv. Josipa Radnika – Osijek 5, također i inicijator osnivanja prvih župa nakon uspostave komunističke vlasti (1961.) uloživši u to velik trud i zalaganje. On je također bio svećenik koji se s komunističkom vlašću izborio za povrat mauzoleja Pejačević te njegovo korištenje u sakralne svrhe, tj. za potrebe održavanja nedjeljne mise u Retfali dok još nisu imali ni vlastitu župu.

razlika u projektiranju sakralnih objekata u vrijeme komunističke vlasti i nakon nje. I ova je crkva osmišljena i oblikovana u stilu rimske bazilike (nešto strožeg tlocrta od one u Višnjevcu – Josipovcu, no uslijed unaprijed zadane, već postojeće osnovne konstrukcije), za razliku od crkava građenih tijekom 70-ih godina, koje su građene u stilu socijalističkoga realizma i funkcionalizma.

Župa je za potrebe župne crkve prvotno dobila ruševnu zgradu IPK Osijek, bivšu radničku halu, koja se nalazi u južnome kutu stambenoga naselja, malo izvan njega. Stoga je bilo odlučeno da se građevina rekonstruira, a radovi su započeli 1994. godine. Hala je bila pravokutnoga oblika dimenzija 55x37 m i trobrodna dok je pomoćna zgrada uz nju bila veličine 7x14 m. Bila je predviđena dogradnja zvonika koji natkriva glavni ulaz, kora sa stubištem te apside nasuprot glavnom ulazu.⁷¹ Crkveni je odbor prihvatio idejni projekt i ponudu Projektbira Butko te Domina Stanušića za izvođača radova. Spomenica navodi da župa raspolaže jednom trećinom potrebnih financijskih sredstava za prvu fazu radova (20.000,00 DEM), a bilježi i bojazan župnika vlč. Froka Zefića oko financijskoga vida izgradnje. On se nadao da će troškove moći smanjiti dragovoljnim radom župljana, donacijama u materijalu od različitih osječkih poduzeća, no ostavlja i mogućnost za posudbu novca u ime župe ili u svoje osobno ime.⁷²

Biskupski ordinarijat u Đakovu nije se bio složio s ovim projektom, nego je pristao na radove oko prenamjene i uređenja hale u vrijednosti do 8.000,00 DEM iako je ugovor već bio potpisan. Župnik je na kraju postigao kompromisno rješenje da se zamišljen projekt ipak izvede, no bez crkvenoga tornja. Od tornja, međutim, nije odustao pa je odlučio da će ga financirati sam.⁷³ Poslije je pokroviteljstvo nad izgradnjom crkvenoga tornja prihvatila Osječko-baranjska županija.⁷⁴

Vlč. Zefić napisao je stotinjak zamolbi za donaciju različitim osječkim i drugim poduzećima moleći potreban građevinski materijal ili novac. Molbe je objašnjavao time što su njegovi župljani (kojih je bilo oko 1.400, oko 600 aktivnih) bili pretežno radnici koji žive od plaće od 1. do 1. u mjesecu te nisu u mogućnosti izdvajati potrebne iznose za izgradnju crkve.⁷⁵ Također je tražio pomoć iz inozemstva (Caritas). Župljani su se rado odazivali dragovoljnim radom dok su župljanke organizirale odlazak u nadnicu u IPK Osijek, a dnevnicu donirale za izgradnju crkve.⁷⁶ Osim crkve

⁷¹ Usp. *Spomenica Župe Mučeništva sv. Ivana Krstitelja Osijek 10*, str. 2. – 3.

⁷² Usp. *isto*, str. 9.

⁷³ Usp. *isto*, str. 11.

⁷⁴ Usp. „Župske obavijesti sa sjednice crkvenog odbora održane 9. travnja 1997.”, (u *Spomenici*).

⁷⁵ Usp. *isto*, str. 18. – 19.

⁷⁶ Usp. *isto*, 10. VI. 1995.

gradila se i potrebna prilazna cesta te parkiralište (čiji je pokrovitelj bio Grad Osijek), a sve to na nekoliko stotina metara od neprijateljskih vojnika.⁷⁷ Ipak, zbog ratnih je prilika gradnja ipak bila na duže vrijeme prekinuta. Godine 1996. bilo je planirano završiti unutarnje radove u crkvi,⁷⁸ a za 1997. godinu bili su najavljeni radovi oko izgradnje zvonika, unutarnjih radova na crkvi te izgradnja pastoralnoga centra koji sadrži dvije dvorane, župni ured te stanove za župnika i kapelana.⁷⁹ Za završetak radova župnik je zatražio od župljana donaciju od 360 kn (100 DEM) po obitelji, zbog čega je imao velikih neugodnosti u određenim medijima.⁸⁰ Tijekom kolovoza 1998. godine premješten je iz Župe mučeništva Ivana Krstitelja – Osijek 10, a da svi radovi oko izgradnje nisu bili završeni.⁸¹ Radovi oko pastoralnoga centra započeli su tek u ožujku 2000. godine i potrajali su dvije godine.⁸²

5. Župa sv. Ćirila i Metoda, slavenskih apostola – Osijek 9, Novi grad

Područje Novoga grada, ili četvrta osječka gradska jezgra, tj. Ulica Martina Divalda, počela se oblikovati krajem 18. stoljeća. Svojim je položajem izvan longitudinale koja prati tok rijeke Drave, nasuprot osječkoj Tvrđi prema jugu, a prema strukturi svoga stanovništva (Nijemci poljoprivrednici), ovaj se dio grada nije posve povezivao s ostalim dijelovima. Crkveno-administrativno ovo je područje od početka pripadalo Župi sv. Mihaela Arkandela u Tvrđi, najstarijoj osječkoj župi. Od Tvrđe ga je godinama dijelilo golemo vojno vježbalište i livada na kojoj se kosila trava za vojne konje. Izvedbenim urbanističkim planom iz 1969. godine te izgradnjom visokih stambenih zgrada s početka 70-ih ovo se područje počelo pretvarati u najnaseljenije i najveće osječko stambeno naselje (Sjenjak).⁸³

Vjernicima s područja Sjenjaka i Novoga grada (koji se 60-ih masovno i nelegalno izgradio prema jugu) za vjersku je praksu bila na raspolaganju samo grobljanska kapelica na novogradskom groblju⁸⁴ te mala zagušljiva sobica za katehizaciju u Ulici

⁷⁷ Usp. *isto*, 20. VII. 1995.

⁷⁸ *Poziv na sjednicu Crkvenog odbora za 20. svibnja 1996.*, br. 52., 1996. (u *Spomenici*).

⁷⁹ Usp. Župske obavijesti sa sjednice Crkvenog odbora održane 9. travnja 1997. (u *Spomenici*).

⁸⁰ Frok Zefiq, župnik, Stjepanu Bogdaniću, župniku, u Osijeku, 14. kolovoza 1996. (pismo), (u *Spomenici*). Usp. „Svećenik Zefiq raspisao doprinos od 100 maraka po vjerniku“, *Arena*, br. 1860., 8. VIII. 1996., str. 14. – 15.

⁸¹ Usp. *isto*, 15. VIII. 1998.

⁸² Usp. *isto*. Upravljanje župom preuzela je Družba Duha svetoga (tzv. spiritanci) u listopadu 2011.

⁸³ Usp. Dario KUŠTRO, „Sjenjak – Raspored kućnih brojeva bio je i ostao najveći neprijatelj omiljenog naselja“, *Glas Slavonije*, Osijek, 18. I. 2016., <<http://www.glas-slavonije.hr/290729/3/Sjenjak---Raspored-kucnih-brojeva-bio-je-i-ostao-najveci-neprijatelj-omiljenog-naselja>>, (17. V. 2017.)

⁸⁴ Kapela Pohođenja Blažene Djevice Marije.

Martina Divalda 24 i 82, na velikoj udaljenosti od župne crkve u Tvrđi.⁸⁵ Nakon što su osječki svećenici razmotrili ove prilike, dekretom Biskupskog ordinarijata u Đakovu na području Sjenjaka – Novoga grada 1. lipnja 1976. osnovana je nova osječka župa posvećena Ćirilu i Metodu, slavenskim apostolima.⁸⁶ Za sjedište župe bila je kupljena šokačka kuća u Divaldovoj 71, koja je na brzinu bila osposobljena za bogoslužje jer se od 1977. očekivao novi zakon o vjerskim zajednicama koji bi to znatno otežao.⁸⁷ Čim je župa bila otvorena, državna je vlast počela vršiti pritisak da se prestane s radom, koji je trajao više od dvije godine, a pratio se i prisluškivao i župnik vlč. Josip Majdandžić.⁸⁸ I župa i župnik bili su smetnja nekatoličkom stanovništvu, odanu komunističkoj vlasti i aktualnom državnom poretku.⁸⁹

Zahtjev za lokacijsku dozvolu za izgradnju župne crkve, koji je Biskupski ordinarijat više puta upućivao osječkom Zavodu za urbanizam tijekom nekoliko godina (od 1980. do kraja desetljeća), bivao je odbijen dok nije zasmetao i osječkim urbanistima. Oni su, naime, planirali uređenje uličnoga bloka u kojem se pod krovom seljačke kuće nalazila i župna crkva. Planirano je rušenje prizemnica i podizanje visokih stambenih zgrada. Postojao je i arhitektonski projekt po kojem bi se izgradio župni kompleks zakriven parkom i peterokatnicama (da se ne vidi s glavne, Divaldove ulice). Međutim, Zavod za urbanizam otežao je i s tim rješenjem. Tek 1989. župnik vlč. Majdandžić uspio je uspostaviti kontakt s nadležnom osobom i tek se

⁸⁵ Usp. *Okružnice i obavijesti Biskupskog ordinarijata u Đakovu*, O-III-1976, c/ - Osijek – Jug I. Okružnice ne spominju točnu adresu prostora za katehizaciju, već samo navode Divaldovu ulicu, dok *Spomenica* navodi „Do tada se katehiziralo u iznajmljenim privatnim kućama u Divaltovoj 24 i 82, Te na Novogradskom groblju“, *Spomenica Župe sv. Ćirila i Metoda slavenskih apostola Osijek 9*, str. 2.

⁸⁶ Usp. *Okružnice i obavijesti Biskupskog ordinarijata u Đakovu*, O-VI-1976, 1., Nova župa.

⁸⁷ Nakon proglašenja novoga Ustava SFRJ (21. II. 1974.) te Ustava SR Hrvatske (22. II. 1974.), proglašen je i novi, republički Zakon o pravnom položaju vjerskih zajednica. Njegovo se donošenje od Sabora SR Hrvatske očekivalo tijekom 1977. godine. Te je godine u rujnu takav zakon, naime, bio proglašen u SR Srbiji te SR Crnoj Gori. Zakon o pravnom položaju vjerskih zajednica SRH proglašen je, međutim, nešto kasnije, u travnju 1978. godine. Usp. „Zakon o pravnom položaju vjerskih zajednica“, *Narodne novine* 14/78.

⁸⁸ Usp. *Spomenica Župe sv. Ćirila i Metoda slavenskih apostola Osijek 9*, 1977. – 1978.

⁸⁹ Prilagodba prostorija u Divaldovoj 71 za bogoslužje nije se nikako mogla završiti jer lokalna vlast nije htjela odobriti legalizaciju zvonika i zvona. Za vrijeme očekivanja legalizacije metalni zvonik sa zvonom bio je pohranjen na čuvanje kod časnih sestara bazilijanki koje su imale samostan u blizini (Wilsonova 13). Župnik je ipak bio pozvan na saslušanje glede zvona i zvonika. „Dana 14. 12. 1978. Stigla su rješenja istog sekretarijata da se zvonik ima srušiti u roku 8 dana. Zahtjev tom sekretarijatu podnijela je Mjesna zajednica Feđe Milića. Inače je bila nastanjena s više umirovljenih milicionera i vojnih lica pa ne čudi njihov zahtjev.“, *Spomenica Župe sv. Ćirila i Metoda slavenskih apostola Osijek 9*, 1978. Usp. „Rješenje“, br. UP/10-04-3158/1-1978. ČŽ. SRH, Općina Osijek, Općinski sekretarijat za komunalne i građevinske poslove, Osijek, 14. XII. 1978. Rješenje je priloženo u *Spomenicu*. Ona spominje i drugi sudski proces u kome je Župni ured Osijek 9 i vlč. Majdandžić bio okrivljen, presuđen i kažnjen novčanom kaznom zbog toga što „nisu dostavili javnom tužiocu određen broj primjeraka štampane stvari“ (*Pisma župske zajednice sv. Ćirila i Metoda*, op. a.), no u sačuvanim dokumentima nije vidljivo tko je podnio prijavu protiv Župe i župnika. „Rješenje Sudaca za prekršaje“, Općina Osijek, br. 2367/81.-IV, Osijek, 10. III. 1983.

tada počelo rješavati pitanje lokacijske dozvole.⁹⁰ Rješavale su ga i „stara“ i „nova“ vlast jer je župa na projekt stavila prigovor tražeći da nova župna crkva bude jasno vidljiva i da ispred crkve ne bude nikakvih zgrada, nego samo trg.⁹¹ Potrebno zemljište za proširen kompleks župa je pribavila kupnjom zemljišta od privatnih osoba u susjedstvu.⁹² Godine 1994. Đakovačka i Srijemska biskupija objavile su natječaj za urbanističko-arhitektonsko rješenje župne crkve sv. Ćirila i Metoda. Radovi prispjeli na natječaj sljedeće su godine bili javno izloženi. Prvu je nagradu osvojio tim arhitekata iz Zagreba: Željko Alardović i Svjetlana Alardović-Piškur.⁹³ Njihovo je rješenje predviđalo crkveni objekt koji u unutrašnjosti može primiti 1.500 vjernika te još toliko na otvorenu prostoru ispred crkve. Kamen temeljac bio je položen 1996., a župa je odmah započela s kampanjom prikupljanja novca za izgradnju. Prva faza gradnje bila je dovršena 1997. godine. U akciju prikupljanja uključila se zaklada Novalić koja je financirala izradu prigodnih srebrnjaka, koji su na avansu i reversu nosili uspomena na novogradsku župu, a prodavali su se za 100 njemačkih maraka.⁹⁴

Rok za završetak radova bila je 2000. godina, no bio je probijen zbog poteškoća u financiranju. Gradnja je potrajala sve do 2004., a te se godine u novoj crkvi služila prva božićna misa. Tek od Cvjetnice 2005. u novoj se crkvi počelo obavljati redovito bogoslužje. Sljedeće 2006. godine, 30 godina od osnivanja župe, srušena je stara kuća, privremena župna crkva, a sve su se pastoralne aktivnosti konačno preselile u novi prostor.⁹⁵

Slika 1.: Položaj osječkih gradskih četvrti.⁹⁶

⁹⁰ Usp. *Spomenica Župe sv. Ćirila i Metoda slavenkih apostola Osijek 9*, 1987., 1988., 1989.

⁹¹ Usp. *Spomenica Župe sv. Ćirila i Metoda slavenkih apostola Osijek 9*, 1992.

⁹² Usp. *Spomenica Župe sv. Ćirila i Metoda slavenkih apostola Osijek 9*, 1994.

⁹³ Usp. *Spomenica Župe sv. Ćirila i Metoda slavenkih apostola Osijek 9*, 1995.

⁹⁴ Usp. *Spomenica Župe sv. Ćirila i Metoda slavenkih apostola Osijek 9*, 1996., 1997., 1998.

⁹⁵ Usp. *Portal Župe sv. Ćirila i Metoda slavenkih apostola*, <<http://www.cirilimetod.hr/>>, (20. VI. 2017.).

⁹⁶ Slika preuzeta s: *Euroregije: Topic*, <<http://www.ddseuro.org/top/gradovi/osijek/osijek.htm>>, (24. IX. 2017.).

Zaključak

Šezdesetih godina 20. st. grad Osijek bio je izložen velikim urbanističkim pritiscima, a to se stanje prenijelo i na sljedeće desetljeće. Razlog tomu bilo je masovno doseljavanje uglavnom mladih obitelji ili obitelji u nastanku, ili zbog traženja posla ili boljih životnih uvjeta. Na gradskoj je periferiji gotovo preko noći iznikao prsten novih, najčešće bespravno izgrađenih naselja u kojima je živjelo pretežno katoličko stanovništvo. Pastoralna skrb Katoličke Crkve zahtijevala je da se u tim naseljima otvore nove župe, što je započelo 1961. godine. Krajem 60-ih godina, nakon što je pritisak vlasti na Katoličku Crkvu malo popustio, bio je trenutak da se intenzivnije nastavi s otvaranjem novih župa sukladno naseljavanju i urbanističkom planiranju. Za dvije župe osnovane 1961., kao i za još pet osnovanih u doba komunističke vlasti, trebalo je izgraditi župne crkve. To je bio iznimno težak zadatak zbog nesklonosti komunističke vlasti prema Crkvi, nedostatka prikladnih lokacija za izgradnju te pronalaženja financijskih sredstava za tako skupe projekte.

Za vrijeme komunističke vlasti izgrađeno je pet od osam potrebnih župnih crkava. Četiri je projektirao osječki arhitekt Mihajlo Biglbauer, a jednu arhitekt Krešo Šolc. Analiza i usporedba nastanka svake od tih crkava (izuzevši župnu crkvu sv. Josipa Radnika – Osijek 5, čija je dokumentacija bila nedostupna) ukazuje na zajedničke značajke ovih crkava. To su moderne linije, fasade od betona i fasadne cigle, bez ukrasa, u stilu socijalističkoga realizma. Namjera je bila da se crkvene zgrade previše ne ističu, nego da budu nalik na ostale javne zgrade. Najdalje je u tome otišao idejni projekt višnjevačke crkve, koja je nastala konstrukcijom kinodvorane (zadržan je čak i podni nagib) s nadograđenim zvonikom. Idejni projekti župnih crkava Mihajla Biglbauera (Osijek 4 – Jug 2, Osijek 5 – Industrijska četvrt, Osijek 6 – Retfala i Osijek 7 – Čepinska cesta) dijele zajedničku viziju unutarnjeg prostora i fasade te iskazuju osobni stil gradnje ovoga arhitekta.

Glede urbanističkoga smještaja crkava treba naglasiti dvoje: prvo, crkve su izgrađene unutar stambenih naselja obiteljskih kuća i nisu bile skladno uklopljene u te nizove; drugo, urbanisti koji su izdavali lokacijske dozvole, nastojali su, čini se, umanjiti vidljivost župnih crkava. Crkva na Jugu 2, mada ima svoj vlastiti trg, nalazi se na završetku jedne pokrajnje ulice. Crkva u Višnjevcu i crkva sv. Leopolda Bogdana Mandića nalaze se, istina, pored glavne ceste, no višnjevačka je crkva uvučena i tako zakrivena od pogleda dok crkva sv. Leopolda Bogdana Mandića nema svoj vlastiti izdvojeni prostor koji bi naglasio sakralnost ovoga objekta, nego stoji u uličnom nizu. To isto još više potvrđuje i crkva sv. Josipa Radnika, koja se, osim toga, nalazi

u pokrajnjoj ulici. Čini se da je u izboru lokacije najgore prošla retfalačka crkva, koja je nepristupačna i pogledu i prilazu jer se nalazi duboko u labirintu pokrajnjih ulica.

Načini na koje je financirana izgradnja ovih crkava vrlo su različiti i ovisili su o ekonomskoj moći župljana i sposobnostima župnika da pronađu donatore, no gradnja se odvijala uz velike poteškoće. Primjer novogradske i retfalačke crkve, koje je lokacijski bilo teško ishoditi, i koje su se financirale u najvećoj mjeri župnim doprinosom, gradile su se petnaestak godina, za razliku od župnih crkava na Jugu 2, u Višnjecvu te sv. Leopolda Bogdana Mandića, koje su izgrađene za pet do sedam godina.

Osječke župne crkve građene u demokratskom sustavu samostalne hrvatske države projektirane su po znatno višim standardima sakralnoga graditeljstva jer je bilo više mogućnosti voditi brigu o vjerničkoj zajednici kojoj su namijenjene. Vlast je, naime, bila znatno susretljivija u određivanju urbanističkoga smještaja ovih crkava te im je omogućila prilaz, izdvojenost i uočljivost, a da se pritom skladno uklapaju u urbanističku cjelinu. Osim toga, materijalno je i podupirala njihovu izgradnju. Dodajmo, najзад, da su od početka izgradnje župnih crkava u Osijeku početkom 70-ih pa do 90-ih, kad su se počele izgrađivati crkve pod novom, demokratskom vlašću, znatno podigli razni životni standardi, od materijalnog pa do očekivane kvalitete svih aspekata života, pa i onoga vjerskoga. Na to se može nadovezati i težnja vjernika da u državi u kojoj mogu slobodno ispovijedati svoju vjeru to čine u primjerenu i doličnu sakralnome prostoru. Ta se težnja osobito ogleda u primjerima josipovačko-višnjevačke crkve te one u Brijestu, koje su građene u stilu rimske bazilike i odgovaraju slici crkve kako ju poima svako dijete kada ga zamolite da nacрта crkvu.